

Yüksek Din Eğitiminin (İlahiyat Fakültesi-İslami İlimler Fakültesi) Öğrencilerin Dini-Manevi Durumlarına Etkisine Yönelik Algı Ölçeği (DEMDE): Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması

Fatmatüzzebra Keleş

 0009-0006-9223-9351

fatmatuzzebrakeles@ogr.iu.
edu.tr

Doktora Öğrencisi

İstanbul Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim
Dalı

İstanbul, Türkiye

ROR : 03a5qrr21

Ümit Horozcu

 0000-0002-0916-0313

umit.horozcu@istanbul.edu
.tr

Prof. Dr.

İstanbul Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, Din Psikolojisi
Anabilim Dalı

İstanbul, Türkiye

ROR : 03a5qrr21

Öz

Bu çalışmada Yüksek Din Eğitiminin (İlahiyat Fakültesi-İslami İlimler Fakültesi) Öğrencilerin Dini Manevi Durumlarına Etkisine Yönelik Algı Ölçeği'nin (DEMDE) geliştirilmesine ve geçerlik-güvenirlilik analizine ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Bu ölçek, ilahiyat ve İslami ilimler fakülteleri mensup ve mezunlarının bu kurumlardan aldıkları yüksek din eğitiminin dini-manevi durumlarına etkisine ilişkin algılarını ölçmek üzere geliştirilmiştir. İlahiyat ve İslami ilimler fakülteleri, kökleri Osmanlı'nın son dönemlerine uzanan ve ülkemizde yüksek din eğitiminin verildiği başlıca kurumlardır. Bu fakülteler, dini konuların sağlam ve ilmî temellere dayalı biçimde incelenmesini sağlamak; mesleki yeterliliği yüksek, düşünsel derinliğe sahip din adamları yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Bu doğrultuda, söz konusu fakültelerin temel vizyon ve misyonlarından biri de dini ve manevi değerleri rehber edinmiş bireyler yetiştirmektir. Ancak, Türkiye'de bu fakültelerin belirtilen amaçlara ne ölçüde ulaştığını belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirildiğine dair literatürde herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Mevcut literatürde bu amaca hizmet eden bir ölçeğin bulunmaması nedeniyle, bu çalışma ile literatürde tespit edilen boşluğun giderilmesi ve alandaki ihtiyaca katkı sağlanması amaçlanmaktadır. 74 maddelik bir form ile başlanan ölçek çalışması 1 yıllık çalışma neticesinde ortaya çıkmıştır. Çalışmada iki ön test ve akabinde iki ana uygulama gerçekleştirilmiştir. İlk ana uygulama İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Karamaoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde eğitimine devam eden 3.sınıf, 4.sınıf ve lisansüstü öğrencilerden oluşan 481 kişilik bir grupta yapılmıştır. Bu çalışmanın verileri üzerinde

yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda 37 maddeli ve 6 faktörlü bir ölçek yapısı elde edilmiştir. Bu 37 maddenin 11 maddesi dini çaba alt faktörünü, 6 maddesi inanç esasları alt faktörünü, 6 maddesi nafile ibadetler alt faktörünü, 5 maddesi haramlardan kaçınma alt faktörünü, 6 maddesi içselleştirme alt faktörünü ve 3 maddesi ise dini bilgi alt faktörünü oluşturmaktadır. Ölçeğin geçerliğini belirlemek üzere yine aynı evrenden 372 kişi üzerinde gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ise $X^2/df=2.59$, $RMSEA=0.063$, $NFI=0.90$, $CFI=0.93$, $RFI=0.89$, $GFI=0.82$ ve $AGFI=0.79$ şeklindeki uyum skorları elde edilmiştir. 37 madde ve 6 faktörlü yapıdaki ölçeğin bütününe ait güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) ise ,978 olarak tespit edilmiştir. 7'li likert tipi derecelendirme sistemi üzerinden hazırlanan ölçekte ters hesaplanan madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınacak en düşük puan 37, en yüksek puan ise 259'dur. Puan yükseldikçe kişinin, aldığı din eğitiminin dini-manevi durumunu olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır. İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'nın izni ile yürütülen çalışmada katılımcılara kolay ulaşabilmek için araştırma online yürütülmüştür. Süreç boyunca uygulanan iki ön test ve iki ana uygulama neticesinde elde edilen veriler DEMDE'nin güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Din Psikolojisi, Yüksek Din Eğitimi, Dini-Manevi Durum, Ölçek, Geçerlik, Güvenirlik.

Atıf Bilgisi

Keleş, Fatmatüzzehra – Horozcu, Ümit. “Yüksek Din Eğitiminin (İlahiyat Fakültesi-İslami İlimler Fakültesi) Öğrencilerin Dini-Manevi Durumlarına Etkisine Yönelik Algı Ölçeği (DEMDE): Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Aralık 2025), 394-414. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2025.11.2.01>

Geliş Tarihi	14.07.2025
Kabul Tarihi	25.09.2025
Yayın Tarihi	31.12.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'nın 12/04/2023 tarih ve 1725810 sayılı izni ile yürütülmüştür. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Yazar Katkı Düzeyleri	Sorumlu Yazar: Fatmatüzzehra Keleş Kavramsallaştırma: Yazar 1 %50, Yazar 2 %50; Literatür Taraması: Yazar 1 %100; Veri Toplanması: Yazar 1 %100; Veri Analizi: Yazar 1 %50, Yazar 2 %50; Yazım- Taslak: Yazar 1 %50, Yazar 2 %50; Yazım- Gözden Geçirme- Düzenleme: Yazar 1 %50, Yazar 2 %50
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Perception Scale for The Effect of Higher Religious Education on Students' Religious- Spiritual States (Faculty of Theology-Faculty of Islamic Studies) (EHRES): Reliability and Validity Study

Fatmatüzzehra KELEŞ

 0009-0006-9223-9351

fatmatuzzehrakeles@ogr.iu.
edu.tr

PhD Student

Istanbul University, Faculty of
Theology, Department of
Psychology of Religion
ROR 03a5qrr21

İstanbul, Türkiye

Ümit HOROZCU

 0000-0002-0916-0313

umit.horozcu@istanbul.edu
.tr

Prof. Dr.

Istanbul University, Faculty of
Theology, Department of
Psychology of Religion
ROR 03a5qrr21

İstanbul, Türkiye

Abstract

This study presents the development of the “Perception Scale for The Effect of Higher Religious Education on Students' Religious- Spiritual States” (EHRES) and the findings related to its validity and reliability analyses. This scale aims to measure the effects of higher religious education received from faculty of theology and faculty of Islamic studies on the religious-spiritual states of students. Faculties of Theology and Islamic Studies are the main institutions of higher religious education in our country, with roots dating back to the late Ottoman period. These faculties were established to ensure that religious issues are analysed based on sound and scientific foundations, and to train clergy with high professional competence and intellectual depth. Accordingly, one of the main visions and missions of these faculties is to educate individuals who are guided by religious and spiritual values. However, there is no study in the literature reporting the development of a valid and reliable measurement tool to determine the extent to which these faculties in Türkiye have achieved the stated objectives. This scale study, which started with a 74-item form, emerged as a result of a 1-year study. In the study, two pre-tests and then two main applications were carried out. The first main application, which was conducted on a group of 481 participants comprising third and fourth grade students as well as postgraduate students continuing their education at Istanbul University Faculty of Theology, Necmettin Erbakan University Faculty of Theology and Karamanoğlu Mehmetbey University Faculty of Islamic Studies was subjected to factor analysis. This analysis yielded 37-item 6-dimensional scale structure. Of these 37 items, 11 items constitute the religious effort sub-factor, 6 items constitute the essentials of faith sub-factor, 6 items constitute the voluntary worship sub-factor, 5 items constitute the avoidance

of prohibitions sub-factor, 6 items constitute the internalisation sub-factor and 3 items constitute the religious knowledge sub-factor. As a result of the confirmatory factor analysis performed on 372 students from the same population to determine the validity of the scale, $X^2/df=2.59$, $RMSEA=0.063$, $NFI=0.90$, $CFI=0.93$, $RFI=0.89$, $GFI=0.82$ and $AGFI=0.79$ fit scores were obtained. The reliability coefficients of the scale (Cronbach's Alpha) was .978 for the whole scale. In the scale prepared on a 7-point Likert-type rating system, there are no reversed items. The lowest score to be obtained from the scale is 37 and the highest score is 259. As the score increases, it is understood that the religious education positively affects the religious-spiritual states of the person. With the permission of the Ethics Committee of Social and Human Sciences Research at Istanbul University, the study was conducted online in order to reach the participants easily. Findings obtained from two pilot studies and two main administrations conducted throughout the process provide strong evidence that the DEMDE is a psychometrically sound instrument with high reliability and validity.

Keywords

Psychology of Religion, Higher Religious Education, Religious-Spiritual Status, Scale, Validity, Reliability.

Citation

Keleş, Fatmatüzzehra – Horozcu, Ümit. “Perception Scale for The Effect of Higher Religious Education on Students’ Religious- Spiritual States (Faculty of Theology-Faculty of Islamic Studies) (EHRES): Reliability and Validity Study”. *The Journal of Near East University Faculty of Theology* 11/2 (December 2025), 394-414. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2025.11.2.01>

Date of Submission	14.07.2025
Date of Acceptance	25.09.2025
Date of Publication	31.12.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	This study was conducted with the permission of Istanbul University Social and Human Sciences Research Ethics Committee dated 12/04/2023 and numbered 1725810. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes – Turnitin
Author Contribution Levels	Corresponding Author: Fatmatüzzehra Keleş Conceptualisation: Author 1 50%, Author 2 50%; Literature Review: Author 1 100%; Data Collection: Author 1 100%; Data Analysis: Author 1 50%, Author 2 50%; Writing - Draft: Author 1 %50, Author 2 %50; Writing- Revising-Editing: Author 1 %50, Author 2 %50
Conflicts of Interest	The authors have no conflict of interest to declare.
Grant Support	The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Ülkemizde yüksek din eğitiminin verildiği kurumlar olan ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerinin kuruluşu Osmanlı'nın son dönemlerine dayanmaktadır. 1 Eylül 1900 tarihinde İstanbul'da açılan Darülfünun-ı Şahane'deki Ulum-ı Aliye-i Diniyye Şubesi ile ilahiyat fakültelerinin tarihi sürecini başlatmak mümkündür.¹ Ancak Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla birlikte Darülfünun'a bağlı ilk İlahiyat Fakültesi'nin kurulması 21 Nisan 1924'e tekabül etmektedir.² Fakat 1933 yılında İstanbul Darülfünun'un kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kurulurken İlahiyat Fakültesi de çeşitli sebeplerle kapatılmış ve İslam Tetkikleri Enstitüsü açılmıştır.³ Bundan sonra ancak 4 Haziran 1949 tarihinde Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir İlahiyat Fakültesi kurulabilmiştir.⁴ Bu tarihten itibaren bir yandan ilahiyat fakülteleri ve İslami ilimler fakültelerinin⁵ sayısı artarken bir yandan da 1959 yılında İstanbul başta olmak üzere farklı illerde yüksek İslam enstitüleri açılmaya başlanmıştır. Ancak 1982 yılından itibaren yüksek İslam enstitüleri İlahiyat Fakültelerine dönüştürülerek yüksek din öğretimi kurumlarında birlik sağlanmıştır.⁶ Böylece 1997 yılına gelindiğinde ülkemizde toplam 23 ilahiyat fakültesinin varlığından söz edilebilmektedir.⁷

¹ Halis Ayhan, "İlahiyat Fakültesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2000), 22/70.

² Mustafa Öcal, "İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1986), 114; Bu konuda bk. Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi* (Bursa: Düşünce Kitabevi, 2011), 84-100.

³ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Fenler Evi Darülfünun Müslüman Dünyasının İlk Modern Üniversitesi*, çev. Fatma M. Şen (İstanbul: Doğan Kitap, 2021), 389; Ayrıca Darülfünun'un kapatılmasıyla ilgili bk. Ali Arslan, *Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992), 204-206.

⁴ Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 213.

⁵ O dönemde yükseköğretim kurumu olarak yalnızca Milli Eğitim Bakanlığına bağlı yüksek İslam enstitülerine girebilen imam-hatip okullarının üniversiteye girmelerini sağlayan, Erzurum'da açılan kurumdur. Bu kurum 12 Mart 1972'de beş yıllık bir fakülte olarak kurulmuş ve 1971-1972 eğitim-öğretim yılında öğretime başlamıştır. Eğitim tarihimizde bu isimle açılan ilk fakülte olması ve Erzurum'da o esnada ilk defa aynı anda iki yüksek din öğretimi kurumu olması açısından dikkat çekmektedir. İslami ilimler fakülteleri ile ilgili bk. Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, "Yüksek Öğretimde Din Eğitimi ve Öğretimi", *Din Eğitimi El Kitabı*, ed. Recai Doğan - Remziye Ege (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 219; bk. Halit Ev, *Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi Kurumları ve Öğretmen Yetiştirme* (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2003), 62-64; bk. Muhammet Şevki Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı* (Kayseri: İBAV, 2000), 114.

⁶ İbrahim Turan, *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013), 244; Ayrıca Yüksek İslam Enstitüsü ile alakalı detaylı bilgi için bk. İsmet Parmaksızoğlu, *Türkiye'de Din Eğitimi* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1966), 39-44; bk. *İslami İlimler Akademileri* (İstanbul: Türkiye İslam Enstitüleri Talebe Federasyonu Yayınları, 1968), 18-19.

⁷ Mehmet Bahçekapılı, *Türkiye'de Din Eğitiminin Dönüşümü (1997-2012)* (İstanbul: İlke Yayınları, 2012),

Yani, tarihi süreç dikkate alındığında İlahiyat Fakültelerinin üç ayrı dönemden geçtiği görülmektedir. Birincisi, İstanbul Darülfünun’da kurulmuş olan ilk İlahiyat Fakültesi’dir. 1924 yılında eğitime başlayan bu fakülte, 1933’te Üniversite Reformuna kadar 9 sene faaliyet göstermiştir. İkincisi, Ankara Üniversitesi’ne bağlı 1949 yılında ülkenin manevi ihtiyaçlarına binaen açılmış olan İlahiyat Fakültesi’dir. Üçüncüsü ise, 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile kurulmuş olan ve yüksek İslam enstitülerinden dönüştürülerek bugünkü hüviyetlerine kavuşan yüksek seviyeli din öğretim ve eğitimi veren müesseselerdir.⁸

Ayrıca bu süreçte iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki; 1998-99 öğretim yılından itibaren öğretmen yetiştiren kurumlarda yeniden düzenlemelere gidildiği için bazı ilahiyat fakültelerinde “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği” programlarının açılmasıdır.⁹ 2006 yılında ise bu programlar eğitim fakültelerine bağlanmış ve 2017-18 öğretim yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.¹⁰ Bir diğer önemli gelişme ise 2011 yılında açılmaya başlanan İslami ilimler fakülteleri olmuştur. İslami ilimler fakülteleriyle birlikte uzunca bir süredir sadece ilahiyat fakültesi adı altında yürütülen yüksek din öğretiminde isimlendirme açısından bir çeşitlilik yaşanmıştır.¹¹ Günümüzde de hala “İlahiyat Fakültesi” ve “İslami İlimler Fakültesi” olmak üzere amaçları, programları ve istihdam alanları birbirine çok benzeyen iki farklı yüksek din öğretimi kurumu vardır.¹² YÖK’ün resmi internet sitesindeki kayıtlara göre ise 2025 yılı itibariyle 111 ilahiyat fakültesi programının¹³ ve 33 İslami ilimler fakültesi programının¹⁴ olduğu görülmektedir.

147.

⁸ Hasan Küçük, “İlahiyat Fakültelerinin Yüksek Öğretimdeki Fonksiyonel Nitelikleri”, *Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu (21-23 Ekim 1987)*, ed. Mehmet Sağlam (Samsun: OMÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988), 385-388; Ayrıca bk. Ahmet Koç, “Religious and Pedagogical Education in Theology Faculties in Türkiye in Their 100th Year: A Comparative Analysis with Similar Programs in the World”, *Religions* 16/49 (2025), 14.

⁹ Banu Gürer, “Program Geliştirme Çalışmaları Açısından Türkiye’de Yüksek Din Öğretiminin Dünü, Bugünü ve Geleceği”, *Din Eğitiminde Kalite*, ed. Fahri Kayadibi (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2014), 160-161.

¹⁰ Muhammet Şevki Aydın, *Din Eğitimi Bilimi* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017), 223.

¹¹ Elif Sobi, “2010-2020 Yılları Arasında Türkiye’de Yüksek Din Öğretimi - Sayısal Değişimler ve Sonuçları”, *İlahiyat Dergisi* 6 (2021), 24.

¹² Recai Doğan, “İlahiyat Fakültelerinin Mevcut Durumu ve Problemleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye’de Yüksek Din Öğretimi Kurumsallaşma-Sorunlar-Beklentiler*, ed. İbrahim Turan-Faruk Sancar (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2019), 118.

¹³ Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), “İlahiyat Programı Bulunan Tüm Üniversiteler | YÖK Lisans Atlası” (Erişim 17 Eylül 2025).

¹⁴ Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), “İslami İlimler Programı Bulunan Tüm Üniversiteler | YÖK Lisans Atlası” (Erişim 17 Eylül 2025).

Ülkemizde hâlihazırda eğitim-öğretim faaliyetlerine devam eden ilahiyat ve İslami ilimler fakülteleri temelde dini değerlerine bağlı, maneviyatı yüksek ve topluma rehberlik edebilecek donanımına sahip, din öğretimi alanında yetkin ilahiyatçılar yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu durum fakültelerin vizyon ve misyonlarına da yansımaktadır. “Milli ve manevi değerlerimizi özümsemiş, evrensel ahlak ilkelerini kendi hayatında uygulayan ve bu anlamda topluma örnek olabilecek faziletli ilahiyatçılar yetiştirmek”¹⁵, “İslami değerleri içselleştirmiş”¹⁶, “bireysel alanda İslami bilinç ve şuuru benimseyen, özümseyen, yaşayan ve bunu çevresine bir yaşam örneği olarak gösteren”¹⁷, “milli ve manevi değerlerine bağlı”¹⁸, “edindiği bilgi, tecrübe ve kazanımları mikro âlemde ferdi, makro âlemde toplumu tatmin ve huzura kavuşturacak bir biçimde sunan”¹⁹, “dini ve manevi değerleri kendine rehber edinmiş”²⁰ ilahiyatçılar yetiştirmek bu vizyon ve misyonlardan bazılarıdır. Ayrıca toplum nezdinde de bu fakültelerden mezun olanların, dini ilimlere vukufiyetle birlikte dine uygun inanç ve tutumları benimsemeleri ve dine uygun bir yaşantı sürdürmeleri beklenmektedir.²¹

Bu bağlamda çalışma, yüksek din eğitiminin öğrencilerin dini-manevi durumlarına etkisine yönelik ölçümleme yapmayı sağlayacak bir ölçek hazırlamak için yapılmıştır. Bu ölçek sayesinde hem ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerinden alınan eğitim neticesinde öğrencilerin dini ve manevi durumlarındaki değişimi tasvir etmek hem de bu fakültelerin misyonlarından biri olan dini ve manevi değerleri kendine rehber edinmiş bireyler yetiştirme görevini ne kadar ifa ettiğini tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu amaçla geliştirilen Yüksek Din Eğitiminin Öğrencilerin Dini-Manevi Durumlarına Etkisine Yönelik Algı Ölçeği (DEMDE)’nin özgün yanını ortaya koymak adına öncelikle literatür taraması neticesinde elde edilen bilgiler paylaşılıp DEMDE’nin literatürdeki hangi boşluğu doldurmaya aday olduğu açıklanacaktır. Devamında ise ölçek geliştirme sürecine ilişkin ayrıntılı bilgiler sunulacaktır.

¹⁵ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi (MSKU), “Vizyon & Misyon” (Erişim 26 Şubat 2025).

¹⁶ Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (AKÜ), “Misyon ve Vizyon” (Erişim 26 Şubat 2025).

¹⁷ Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi (ASÜ), “Misyon & Vizyon” (Erişim 26 Şubat 2025). Ayrıca Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi vizyonu için bk. Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi (ÇAKÜ), “Misyon ve Vizyon” (Erişim 26 Şubat 2025).

¹⁸ Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (AİBÜ), “Fakültemiz Hakkında” (Erişim 26 Şubat 2025).

¹⁹ Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (KAÜ), “Misyon ve Vizyon” (Erişim 26 Şubat 2025).

²⁰ Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (SDÜ), “Vizyon & Misyon” (Erişim 26 Şubat 2025).

²¹ Ümit Horozcu, “İlahiyatçılara Yönelik Algı Ölçeğinin Geliştirilmesi Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 5/1 (Bahar 2019), 29.

1. Literatür

Ülkemizde yüksek din eğitimi alan öğrencilere yönelik çeşitli ölçeklerin geliştirildiği görülmektedir. Ancak yapılan literatür taraması sonucunda, ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerine mensup olan ya da bu fakültelerden mezun bireylerin, aldıkları eğitimin dini ve manevi durumlarına etkisine yönelik algılarını doğrudan ölçmeyi amaçlayan herhangi bir ölçeğe rastlanmamıştır. Bununla birlikte, diğerlerine kıyasla çalışmamızın amacına en yakın görülen iki ölçekten bahsetmenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Ele alacağımız ilk ölçek 2002’de Niyazi Akyüz tarafından geliştirilen İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı Ölçeği’dir. 20 madde ve 3 faktörden oluşan ölçeğin güvenilirlik katsayısı ,80 olarak tespit edilmiştir. İlahiyat fakültesi öğrencilerinin din anlayışlarını geleneksel, siyasal ve modernist yaklaşımlar çerçevesinde sınıflandırmak ve bu anlayışların düzeyini ampirik olarak ölçmek amacıyla geliştirilen bu ölçek, ilahiyat fakültesi öğrencileri üzerinden dini düşüncenin dönüşümünü, çeşitliliğini ve sosyo-kültürel bağlamdaki yansımalarını değerlendirmeyi hedeflemektedir. Geleneksel-ilmihalci din anlayışı olarak adlandırılan faktör altında “Sarık müminin şiarıdır.”; siyasal- İslamcı din anlayışı olarak adlandırılan faktör altında “Kadının erkekle tokalaşması haramdır.” ve modernist din anlayışı olarak adlandırılan faktör altında ise “Sadece erkeğin değil, kadının da kocasını boşama hakkı vardır.”²² gibi sorular bulunmaktadır.

2022’de Mustafa Yıldırım tarafından geliştirilen Geleneksel veya Modern Tarzda Dini Yorumlar Ölçeği ise bu minvalde ele alacağımız diğer çalışmadır. 37 madde ve 4 boyuttan oluşan ölçeğin güvenilirlik katsayısı ,73 olarak tespit edilmiştir. Bu ölçek yüksek din öğretimi mezunlarının din anlayışlarını (dini tutum, görüş ve davranışlarını) ele almayı amaçlamakla birlikte dindarlığın inanç, ibadet, bilgi, etki ve tecrübe boyutlarına tekabül eden geleneksel veya çağdaş İslami yorumlar hakkındaki görüş ve tutumlarını da ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. İnanç, ibadet, bilgi ve etki olarak belirlenen faktörler; “Müslüman olmayanlar cennete giremez.”, “Kabir azabı yoktur.”, “Laiklikle İslam dini çatışmaz.”, “İslam dininde devlete itaat için halifelige gerek vardır.” ve “Ahlaklı olmak için dindar olmaya gerek yoktur.”²³ gibi sorularla ilişkilendirilmektedir.

Görüldüğü üzere bu çalışmalar yüksek din eğitimi alan bireylerin sadece din anlayışlarına dair ölçümleme yapmaya dönüktür. Oysa DEMDE ilahiyat ve İslami ilimler fakülteleri mensup ve mezunlarının bu kurumlardan aldıkları yüksek din eğitiminin dini manevi durumlarına etkisine ilişkin algılarını ölçmeyi hedeflemektedir. Alan yazında bu ihtiyaca hitap eden bir ölçeğin bulunmadığı tespit edilmektedir. Bu sebeple geliştirilen Yüksek Din Eğitiminin Öğrencilerin Dini-Manevi Durumlarına Etkisine Yönelik Algı Ölçeği

²² Niyazi Akyüz, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı Üzerine Bir Pilot Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002), 123-134.

²³ Mustafa Yıldırım, *İlahiyatçı Dindarlığı Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Yüksek Din Öğretimi Mezunlarının Din Anlayışları* (Konya: Palet Yayınları, 2022), 29-32.

(DEMDE)'nin özellikle din psikolojisi ve din eğitimi alanında araştırmacıların yararlanabileceği bir ölçek olduğu düşünülmektedir.

2. Yöntem

Bu başlık altında ölçek maddelerinin oluşturulması, verilerin toplanma süreci, verilerin analizinde uygulanan yöntem ve teknikler hakkında bilgi verilecektir. Araştırma için İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'na müracaat yapılmış ve başkanlığın 12/04/2023 tarih ve 1725810 sayılı izninin ardından uygulamaya geçilmiştir.

“Yüksek Din Eğitiminin (İlahiyat Fakültesi-İslami İlimler Fakültesi) Öğrencilerin Dini Manevi Durumlarına Etkisine Yönelik Algı Ölçeği”nin ortaya çıkışı 1 yıllık bir çalışma sürecinin ardından gerçekleşmiştir. Kapsamlı bir literatür taraması neticesinde yüksek din eğitimi alan öğrencilerin, bu eğitimin dini-manevi durumlarına etkisini tespit etmeye yönelik bir ölçeğin bulunmadığı tespit edilmiştir. Akabinde araştırmacı tarafından uzman görüşü alındıktan sonra ölçeğin hangi amaca yönelik olup, hangi özelliklere sahip olacağı kararlaştırılmış ve taslak ölçek maddelerinin yazımına başlanmıştır. Süreç sonunda ortaya çıkan ilk 74 maddelik form ön test amacıyla tesadüfi yöntemle belirlenen İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde okumakta olan 3., 4. sınıf ve lisansüstü öğrencilerinden 50 kişilik bir gruba uygulanmıştır. Katılımcılara kolay ulaşabilmek için araştırmanın online yürütülmesine karar verilmiştir. Bu sebeple internet ortamında düzenlenen formun linki Whatsapp üzerinden katılımcılara ulaştırılmış ve katılımcıların formu doldurma sürelerinin 10 dakikayı geçmediği tespit edilmiştir. Bu ön çalışmada anlaşılmayan veya amaca hizmet etmediğine karar verilen 26 madde formdan çıkarılmıştır. Ardından şekillenen 48 maddelik form ile ikinci bir ön çalışma yapılmış ve aynı yöntemle ulaşılan 97 kişilik bir gruba uygulandıktan sonra ortaya çıkan maddelerin anlaşılıp anlaşılmadığına ve bu maddelerin bir bütünlük arz edip etmediğine bakılmıştır. Yapılan güvenilirlik analizinde ölçek maddelerinde sorun olmadığı ve yüksek iç tutarlık katsayısı verdiği tespit edildikten sonra ana uygulamalara geçilmesine karar verilmiştir.

Ölçeğin ilk ana uygulaması, 2023 yılı bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Örneklemenin tamamı İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Karamaoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nden tesadüfi örnekleme yoluyla seçilmiştir. 481 kişilik katılımcı grubunun 180'i erkek, 301'i kadındır. 182'si İslami ilimler ve 299'u ilahiyat fakültesinden olan katılımcıların 202'si 3.sınıf, 155'i 4.sınıf, 76'sı yüksek lisans ve 48'i doktora öğrencisidir.

Aşağıda verildiği üzere, KMO testi sonuçlarından örneklemenin büyüklüğünün yeterli olduğu anlaşılmaktadır. Uygulamadan elde edilen verilerle yapılan açılımlayıcı faktör analizinde çok faktörlü bir yapının ortaya çıkabileceği öngörüldüğünden ve faktörlerin birbirleriyle ilişkili olduğu gerekçesiyle sosyal bilimlerde sıkça tercih edilen Promax eşik

döndürme yöntemi kullanılmıştır.²⁴ Neticede aşağıda detayları verilecek olan 6 faktörlü ve 37 maddeli bir yapı elde edilmiştir.

Çalışmanın ikinci ana uygulaması ise doğrulayıcı faktör analizi için gerçekleştirilmiştir. Nihai uygulama olarak da adlandırabileceğimiz bu son aşamada 37 maddelik nihai form yine aynı evrenden 372 kişilik bir örneklem grubuna uygulanmıştır. Yeni çalışmaya 205’i kadın ve 167’si erkek olmak üzere; 286 lisans ve 86 lisansüstü öğrencisi katılmıştır. Aşağıda görüleceği üzere doğrulayıcı faktör analizinde ölçeğin 37 maddeli ve 6 faktörlü yapısının iyi uyum değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Ölçeğin geçerliğini belirlemek üzere açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmış; güvenilirliğini belirlemek amacıyla ise iç tutarlılığı gösteren Cronbach’s Alpha değerine ve faktörler arasındaki ilişkiyi gösteren Pearson korelasyonu katsayısına bakılmıştır. Güvenirlik analizi ve açımlayıcı faktör analizi SPSS 26, doğrulayıcı faktör analizi ise AMOS 22 paket programlarıyla yapılmıştır.

2.1. Ölçeğin Derecelendirme Sistemi

Katılımcılara, yüksek din eğitiminin dini-manevi durumlarına etkisini tespit etmeye yönelik çeşitli ifadeler verilerek, kendilerinden 7’li likert tipi derecelendirme üzerinden, bu ifadeler ne oranda katıldıklarını belirtmeleri istenmiştir. Fakülteye gelmeden önce ve geldikten sonraki durumlarını karşılaştırdıklarında örneğin; “Allah inancını içselleştirme düzeyim” ifadesine karşılık “Çok azaldı” (1 puan), “Orta düzeyde azaldı” (2 puan), “Biraz azaldı” (3 puan), “Değişmedi” (4 puan), “Biraz arttı” (5 puan), “Orta düzeyde arttı” (6 puan), “Çok arttı” (7 puan) seçenekleri verilmiştir. Ölçekte ters hesaplanan madde bulunmamaktadır. Bu hesaplama neticesinde ölçekten alınacak en düşük puan 37 ve en yüksek puan 259’dur. Puan yükseldikçe kişinin, aldığı yüksek din eğitiminin dini-manevi durumunu olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır.

2.2. Bulgular

Bu bölümde ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizine ilişkin teknik detaylara ve elde edilen bulgulara yer verilecektir.

2.2.1. Geçerlik Analizi

2.2.2. Açımlayıcı Faktör Analizi

Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla öncelikle ölçeğin faktör yapısını ortaya çıkarmak için açımlayıcı faktör analizi, sonrasında ise belirlenen ölçek yapısının doğrulanması için doğrulayıcı faktör analizi yöntemlerine başvurulmuştur.²⁵ Elde edilen verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı Bartlett Küresellik Testi ve Kaiser-Meyer-

²⁴ Ömay Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları* (Ankara: Pegem Akademi, 2012), 177.

²⁵ Şener Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 124.

Olkin (KMO) örneklem yeterlik testi ile hesaplanmıştır. Elde edilen verilerle yapılan analizde 0 ile 1 aralığında olması gereken KMO değerinin²⁶ ,968, Bartlett testi sonucunda da kay kare değerinin anlamlı olduğu bulunmuştur. [$X^2=15546.599$, $p=.000$] Elde edilen bu veriler yapının faktör çıkarmak için uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. Açıklanan Toplam Varyans Tablosu

Bileşen	Başlangıç Özdeğerleri			Yüklenen Faktörlerin Karelerinin Dağılımı			Rotasyon Sonrası Dağılım
	Toplam	Açıklanan Varyans %	Kümülatif %	Toplam	Açıklanan Varyans %	Kümülatif %	
1	20,664	55,847	55,847	20,664	55,847	55,847	17,431
2	2,523	6,819	62,667	2,523	6,819	62,667	13,555
3	1,650	4,459	67,126	1,650	4,459	67,126	12,715
4	1,453	3,928	71,053	1,453	3,928	71,053	14,920
5	1,198	3,237	74,290	1,198	3,237	74,290	16,059
6	1,023	2,766	77,056	1,023	2,766	77,056	8,277
7	,672	1,816	78,873				
8	,592	1,600	80,472				
9	,539	1,458	81,930				
10	,499	1,350	83,280				
11	,460	1,242	84,522				
12	,446	1,205	85,727				
13	,423	1,144	86,871				
14	,383	1,035	87,906				
15	,353	,954	88,860				
16	,338	,914	89,775				
17	,313	,847	90,621				
18	,300	,811	91,432				
19	,277	,749	92,182				
20	,262	,708	92,890				
21	,235	,636	93,526				

²⁶ M. Murat Yaşlıoğlu, “Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizinin Kullanılması”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 46/Özel Sayı (2017), 75.

22	,225	,607	94,133
23	,215	,582	94,715
24	,203	,548	95,263
25	,185	,501	95,764
26	,175	,474	96,238
27	,168	,454	96,692
28	,160	,432	97,124
29	,155	,419	97,543
30	,146	,394	97,937
31	,141	,380	98,317
32	,132	,356	98,673
33	,126	,341	99,014
34	,106	,287	99,301
35	,095	,257	99,558
36	,089	,241	99,800
37	,074	,200	100,00

Ön testler sonrasında belirlenen 48 maddeyle başlanan analiz sürecinde, faktör yükleri düşük olan veya zayıf bir şekilde dağılan 11 madde analiz dışı bırakılarak madde sayısı 37'ye indirilmiştir. Bu aşamada Promax eğik döndürme yöntemi benimsenmiştir. Faktör analizinde iki yöntemden biri olan eğik döndürmenin kullanılma sebebi, faktörlerin birbirleriyle ilişkili olduğu düşüncesidir.²⁷ Bunlar içerisinde Promax'ın tercih edilmesi ise, dik döndürmede en anlamlı yöntem olan Varimax metoduna en yakın sonuçları veriyor olmasıdır.²⁸ Toplam Varyans (Total Variance) tablosunda görüldüğü gibi özdeğeri (eigenvalue) 1'in üzerinde olan²⁹ 6 faktörün bulunduğu ve bunların ölçeğin toplam varyansının %77,1'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Nitekim sosyal bilimlerde geliştirilen ölçeklerde alt boyutların ölçeğin %40-60'ını açıklaması yeterli kabul edilmektedir.³⁰ Bu da “Yüksek Din Eğitiminin (İlahiyat Fakültesi-İslami İlimler Fakültesi) Öğrencilerin Dini Manevi Durumlarına Etkisine Yönelik Algı Ölçeği”nin 6 faktörlü ve geçerli bir ölçek olduğuna ilişkin ilk önemli bilgidir.

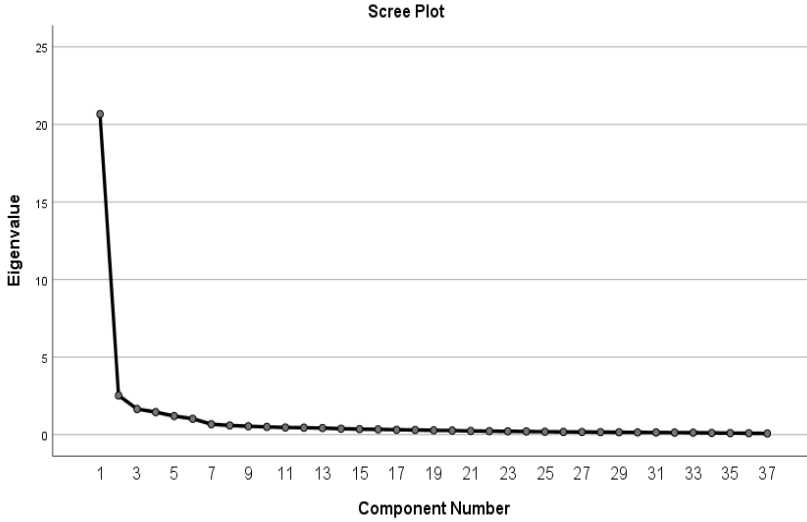
²⁷ Şener Büyüköztürk, “Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 32/32 (Güz 2002), 477.

²⁸ Sinan Saraçlı, “Faktör analizinde Yer Alan Döndürme Metotlarının Karşılaştırmalı İncelenmesi Üzerine Bir Uygulama”, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 1/3 (2011), 26.

²⁹ Faktör sayısına karar vermek için kullanılan ölçütler konusunda bk. Büyüköztürk, “Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı”, 479.

³⁰ Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 239.

Şekil 1. Faktör Yapısı Dağılım Çizelgesi

Ölçeğin 6 faktörlü bir yapıya sahip olduğunun bir başka göstergesi de faktör yapısı dağılım çizelgesinde (Scree Plot) görüldüğü üzere, grafiğin ilk altı noktadaki dik eğimden sonra yedinci noktadan itibaren plato yapmasıdır.

Tablo 2. Bileşenler Matrisi (Component Matrix) Tablosu

	Faktörler					
	Dini Çaba	İnanç Esasları	Nafle İbadetler	Haramlardan Kaçınma	İçselleştirme	Dini Bilgi
27.Dini tebliğ etme çabam	,896					
28.Ümmetin meselelerine yönelik hassasiyetim	,873					
29.Dini yayınları takip etme sıklığım	,869					
30.Dini açıdan örnek olma gayretim	,819					
31.Arkadaşlarımı dindar insanlardan seçme hassasiyetim	,788					
33.Dindar nesiller yetiştirme isteğim	,739					
32.Kıyafetlerimin dini ölçülere uygun olması konusundaki dikkatim	,704					
34.Emri bil maruf nehyi anil münker ilkesine bağlılığım	,647					

36.Evleneceğim kişinin dindar olmasına dikkat etme düzeyim	,580
37.Günlük hayatımı dine göre düzenleme gayretim	,560
35.Kadın-erkek ilişkilerinde dinin belirlediği ölçülere olan dikkatim	,560
1.İslam'ın gerçek din olduğuna olan inancım	,923
2.Hz.Muhammed'in peygamberliğine olan inancım	,921
3.Meleklerle olan inancım	,881
4.Allah'ın varlığına olan inancım	,874
5.Ahirete olan inancım	,787
6.Allah'ın peygamberler gönderdiğine dair inancım	,657
16.Nafile oruçlarım	,934
17.Nafile ibadetlerim	,861
18.Gece ibadetleri sıklığım	,791
19.Namazı cemaatle kılma sıklığım	,701
20.Kuran okuma sıklığım	,586
21.Namazın sünnetlerini kılma sıklığım	,560
24.Yalandan uzak durma hassasiyetim	,911
23.Zinadan uzak durma hassasiyetim	,901
22.İçkiden uzak durma hassasiyetim	,834
25.Gıybetten uzak durma hassasiyetim	,817
26.Harama bakmamaya karşı hassasiyetim	,747
7.Sıkıntılı zamanlarımda Allah'a yönelimim	,814
11.Allah inancını içselleştirme düzeyim	,813
8.Allah'a bağlılığım	,813
9.Allah'ın yardımına olan inancım	,797
10.İnancımın hayatımın merkezinde yer alması	,781
12.Dualarımdaki samimiyet	,586
13.Kuran'la ilgili bilgim	,864
14.Dini konulardaki bilgim	,864
15.İbadetler konusundaki bilgim	,858

Tablo 2'de görüldüğü üzere, 27 ile 37 arasındaki maddelerin oluşturduğu 1. faktörün “Dini çaba”; 1 ile 6 arasındaki maddelerin oluşturduğu 2. faktörün “İnanç esasları”; 16 ile

21 arasındaki maddelerin oluşturduğu 3. faktörün “Nafile ibadetler”; 22 ile 26 arasındaki maddelerin oluşturduğu 4. faktörün “Haramlardan kaçınma”; 7 ile 12 arasındaki maddelerin oluşturduğu 5. faktörün “İçselleştirme” ve 13 ile 15 arasındaki maddelerin oluşturduğu 6. faktörün “Dini bilgi” olarak isimlendirilmesi uygun görülmüştür.

Faktör yük değerlerine bakıldığında ise 1. faktörün yük değerlerinin ,560 ile ,896 arasında, 2. faktörün yük değerlerinin ,657 ile ,923 arasında, 3. faktörün yük değerlerinin ,560 ile ,934 arasında, 4. faktörün yük değerlerinin ,747 ile ,911 arasında, 5. faktörün yük değerlerinin ,586 ile ,814 arasında ve 6. faktörün yük değerlerinin ,858 ile ,864 arasında değiştiği ve hepsinin de oldukça kabul edilebilir değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bu değerlerin yanı sıra ölçekte herhangi bir ters madde bulunmamaktadır.

2.2.3. Doğrulamalı Faktör Analizi

Açımlayıcı faktör analizinin ardından 6 faktörlü 37 maddelik bu yapının uygunluğunu görmek amacıyla çalışmanın ikinci ana uygulaması çerçevesinde 372 kişi üzerinde yaptığımız doğrulamalı faktör analizinde ulaşılan sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. Doğrulamalı Faktör Analizi Sonuçlarını Gösteren Tablo

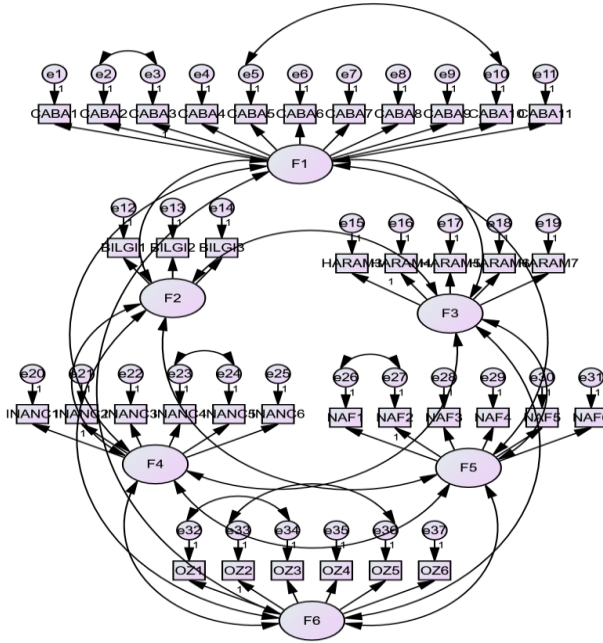
X ² /df	RMSEA	NFI	CFI	RFI	GFI	AGFI
2,59	0,063	0,90	0,93	0,89	0,82	0,79

Tablo 3'te görüldüğü üzere ölçeğin uyum indeksleri arasında önemli bir yere sahip olan kay kare değeri, $X^2 = 157,47$, serbestlik derecesi $Df=608$, anlamlılık değeri $p=0.000$, ($X^2 / df=2,59$) olarak tespit edilmiştir ki bu değer 3'ün altında olması mükemmel uyum anlamına gelmektedir.³¹ Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (Root Mean Square Error of Approximation-RMSEA) ,063 olarak tespit edilmiştir. Bu değer ,05 ile ,08 arasında olmasından dolayı kabul edilebilir bir değer olarak görülmektedir. Normlaştırılmış Uyum İndeksi (Normed Fit Index-NFI) ,90, Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index-CFI) ,93 ve Görece Uyum İndeksi (Relative Fit Index-RFI) ,89 çıkmıştır ki bu değerler kabul edilebilir uyum ölçütleri olarak görülmektedir. Öte yandan Uyum İyiliği İndeksi (Goodness of Fit Index-GFI) ,82 ve Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (Adjusted Goodness of Fit Index-AGFI) ,79 olarak bulunmuştur ki bu değerler kabul edilebilir uyum ölçütlerine yakın sayılabilecek değerlerdir.³² Sonuç olarak “Yüksek Din Eğitiminin (İlahiyat Fakültesi-İslami İlimler Fakültesi) Öğrencilerin Dini Manevi Durumlarına Etkisine Yönelik Algı Ölçeği”nin doğrulamalı faktör analizi neticesinde 6 faktörlü yapının yeterince iyi uyum gösterdiğini söyleyebiliriz. Aşağıdaki Path Diagramı da bunu göstermektedir.

³¹ Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 271.

³² Mustafa İlhan, Bayram Çetin “LISREL ve AMOS Programları Kullanılarak Gerçekleştirilen Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Analizlerine İlişkin Sonuçların Karşılaştırılması”, *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi* 5/2 (Kış 2004), 31.

Şekil 2. Path Diagramı

2.2.1. Güvenirlik Analizi

Tablo 4. Ölçeğin Güvenirlik Katsayıları Tablosu

	Maddeler	Cronbach's Alpha
İnanç Esasları	6 madde (12-17.maddeler)	.962
Dini Bilgi	3 madde (35-37.maddeler)	.921
Haramlardan Kaçınma	5 madde (24-28. maddeler)	.935
Nafle İbadetler	6 madde (18-23.maddeler)	.898
Dini Çaba	11 madde (1-11.maddeler)	.956
İçselleştirme	6 madde (29-34.maddeler)	.936
Ölçek Genel	37 madde	.978

Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinden sonra 37 maddeye indirilen 6 faktörlü yapı son haliyle güvenirlik analizine tabi tutulmuştur. Bunun neticesinde ölçeğin homojen

bir yapıya sahip olup olmadığını yani iç tutarlılığını gösteren Cronbach's Alpha katsayısı ,97 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin 6 alt boyutunun güvenilirlik katsayıları ise inanç esasları faktörü için ,96, dini bilgi faktörü için ,92, haramlardan kaçınma faktörü için ,93, nafil ibadetler faktörü için ,89, dini çaba faktörü için ,95 ve içselleştirme faktörü için ,93 olarak ortaya çıkmıştır. 0,70'in üzerindeki değerlerin güvenilirliğe işaret ettiği göz önünde bulundurulduğunda, elde edilen bu değerler "Yüksek Din Eğitiminin Öğrencilerin Dini-Manevi Durumlarına Etkisine Yönelik Algı Ölçeği"nin oldukça yüksek bir güvenilirlik katsayısına sahip olduğunu göstermektedir. Neticede elde edilen değerler ölçeğin güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Alt Boyutlar Arası Korelasyon Tablosu

		İnanç Esasları	İçselleştirme	Dini Bilgi	Nafile İbadetler	Haramlardan Kaçınma	Dini Çaba
İnanç Esasları	r	1	,754**	,469**	,484**	,551**	,587**
	P		,000	,000	,000	,000	,000
İçselleştirme	r	,754*	1	,594**	,643**	,599**	,752**
	P	,000		,000	,000	,000	,000
Dini Bilgi	r	,469*	,594**	1	,544**	,417**	,595**
	P	,000	,000		,000	,000	,000
Nafile İbadetler	r	,484*	,643**	,544**	1	,565**	,726**
	P	,000	,000	,000		,000	,000
Haramlardan Kaçınma	r	,551*	,599**	,417**	,565**	1	,670**
	P	,000	,000	,000	,000		,000
Dini Çaba	r	,587*	,752**	,595**	,726**	,670**	1
	P	,000	,000	,000	,000	,000	

** Correlation is significant at the 0,01 level (2-tailed).

Son olarak ölçeğin alt boyutları arasındaki korelasyon incelendiğinde "inanç esasları" boyutu ile "içselleştirme" boyutu arasında yüksek düzeyde anlamlı ($r=,754$, $p=,000$); "dini bilgi" boyutu arasında orta düzeyde anlamlı ($r=,469$, $P=,000$); "nafile ibadetler" boyutu arasında orta düzeyde anlamlı ($r=,484$, $P=,000$); "haramlardan kaçınma" boyutu arasında orta düzeyde anlamlı ($r=,551$, $P=,000$) ve "dini çaba" boyutu arasında da orta düzeyde anlamlı ($r=,587$, $P=,000$) ilişkilerin bulunduğu görülmektedir. Benzer şekilde "içselleştirme" boyutu ile "dini bilgi" boyutu arasında orta düzeyde anlamlı ($r=,594$, $P=,000$); "nafile ibadetler" boyutu arasında orta düzeyde anlamlı ($r=,643$, $P=,000$); "haramlardan kaçınma"

boyutu arasında orta düzeyde anlamlı ($r=,599$, $P=,000$) ve “dini çaba” boyutu arasında yüksek düzeyde anlamlı ($r=,752$, $P=,000$) ilişkilerin olduğu görülmektedir. “Dini bilgi” boyutu ile “nafile ibadetler” boyutu arasında orta düzeyde anlamlı ($r=,544$, $P=,000$); “haramlardan kaçınma” boyutu arasında orta düzeyde anlamlı ($r=,417$, $P=,000$) ve “dini çaba” boyutu arasında ise orta düzeyde anlamlı ($r=,595$, $P=,000$) ilişkilerin olduğu tespit edilmektedir. “Nafile ibadetler” boyutu ile “haramlardan kaçınma” boyutu arasında orta düzeyde anlamlı ($r=,565$, $P=,000$) ve “dini çaba” boyutu arasında ise yüksek düzeyde anlamlı ($r=,726$, $P=,000$) ilişkilerin olduğu görülmektedir. Son olarak da “haramlardan kaçınma” boyutu ile “dini çaba” boyutu arasında orta düzeyde anlamlı ($r=,670$, $P=,000$) bir ilişki olduğu saptanmıştır. Yani alt boyutlar arasındaki korelasyonlara bakıldığında tüm faktörlerin birbirleriyle anlamlı şekilde ilişkili olduğu görülmektedir. Bu da ölçeğin kendisinden beklenen ölçümü yapabileceğinin göstergesidir.

Sonuç

Geçmiş Osmanlı’nın son dönemlerine dayanan ilahiyat ve İslami ilimler fakülteleri, günümüzde yüksek din eğitiminin verildiği yegâne kurumlardır. Bu kurumlar temelde İslam dinini ve diğer dinleri ana kaynaklarına inerek değerlendirme, İslam’ın temel kaynakları çerçevesinde sahih dini bilgi üreterek toplumun ihtiyaçlarına cevap verme ve yeniliğe açık, bilimsel etik ilkelerini benimsemiş, ulusal ve uluslararası düzeyde bilgi üretimi ve aktarımı sağlayacak din eğitimi ve hizmetlerinde yetkin mezunlar yetiştirmek üzere kurulmuş fakültelerdir. Ancak bununla birlikte ilahiyat ve İslami ilimler fakülteleri, dini değerlerine bağlı, maneviyatı yüksek ve bu açıdan da topluma örnek olabilecek faziletli ilahiyatçılar yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu husus fakültelerin misyon ve vizyonlarına da yansımış durumdadır. Ayrıca hem fakülteyi tercih eden öğrenciler ve ailelerinin çoğunluğu için hem de toplum nezdindeki beklentilerin de bu yönde olduğu vakıadır. Ancak dini meselelere vukufiyet arttıkça ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerinden mezun olan öğrencilerin bazı hususlarda daha da hassaslaştıkları görülürken bazı hususlarda ise bu hassasiyeti kaybettikleri görülmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin dini-manevi durumlarındaki değişimin tespiti ve bu kurumların bu amaca ne kadar hizmet ettiğinin ortaya çıkarılması önemli görülmektedir. Hal böyle olunca yüksek din eğitiminin öğrencilerin dini-manevi durumlarına etkisini tespit etmeye yönelik bir ölçüm aracına ihtiyaç duyulmuştur. Fakat alanyazın incelendiğinde bu amaca hizmet edecek kapsamlı bir ölçeğin bulunmamasından dolayı böyle bir ölçek çalışmasına girişilmiştir. Yaklaşık 1 yıllık bir çalışmanın ardından aşağıda psikometrik özellikleri verilen ölçek geliştirilmiştir.

Ölçek, iki ön testin ardından uygulanan iki ana uygulama ile nihai şeklini almıştır. İlahiyat ve İslami ilimler fakültelerinde eğitim gören farklı kademelerdeki 481 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen ilk ana uygulamanın verileri üzerinden doğrulayıcı faktör analizi, 372 kişi üzerinde yapılan ikinci ana uygulamanın verileri üzerinden ise doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Geçerlik analizi kapsamında yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan 6 faktörün toplam varyansın %77,1’ini açıkladığı tespit edilmiştir. Sosyal

bilimlerde geliştirilen ölçeklerde alt boyutların ölçeğin %40-60'ını açıklaması yeterli kabul edildiği göz önünde bulundurulursa ölçeğin yapısı oldukça uygundur. 6 alt boyutu bulunan 37 maddelik ölçek formunun; 11 maddeli birinci alt boyutu “Dini çaba”, 6 maddeli ikinci alt boyutu “İnanç esasları”, 6 maddeli üçüncü alt boyutu “Nafile ibadetler”, 5 maddeli dördüncü alt boyutu “Haramlardan sakınma”, 6 maddeli beşinci alt boyutu “İçselleştirme” ve 3 maddeli altıncı alt boyutu ise “Dini bilgi” olarak adlandırılmıştır. Bu faktör yapısının uyumlu olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum indeksleri $\chi^2/df=2,59$, RMSEA=0,063, NFI=0,90, CFI=0,93, RFI=0,89, GFI=0,82 ve AGFI=0,79 şeklindedir. Ölçeğin iç tutarlılığını bir başka ifadeyle güvenilirliğini gösteren Cronbach's Alpha katsayısı ise ,978 olarak tespit edilmiştir. Bu değerlerin istatistiksel açıdan tatmin edici olduğu ve dolayısıyla Yüksek Din Eğitiminin (İlahiyat Fakültesi-İslami İlimler Fakültesi) Öğrencilerin Dini Manevi Durumlarına Etkisine Yönelik Algı Ölçeği'nin iyi düzeyde güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğu söylenebilir.

Kaynakça | References

- AİBÜ, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. “Fakültemiz Hakkında”. Erişim 26 Şubat 2025. <https://ilahiyat.ibu.edu.tr/tr/page/hakkinda/15954>
- AKÜ, Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. “Misyon ve Vizyon”. Erişim 26 Şubat 2025. <https://ilahiyat.aku.edu.tr/misyon-vizyon>
- Akyüz, Niyazi. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı Üzerine Bir Pilot Araştırma”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002), 123-134.
- Arslan, Ali. *Darülfunun'dan Üniversiteye Geçiş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.
- ASÜ, Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi. “Misyon & Vizyon”. Erişim 26 Şubat 2025. <https://iif.aksaray.edu.tr/misyon--vizyon>
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. “Yüksek Öğretimde Din Eğitim ve Öğretimi”. *Din Eğitimi El Kitabı*. ed. Recai Doğan, Remziye Ege. 215-231. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Aydın, Muhammet Şevki. *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı*. Kayseri: İBAV, 2000.
- Aydın, Muhammet Şevki. *Din Eğitimi Bilimi*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017.
- Ayhan, Halis. “İlahiyat Fakültesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/70-72. Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2000.
- Ayhan, Halis. *Türkiye’de Din Eğitimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.
- Bahçekaplı, Mehmet. *Türkiye’de Din Eğitiminin Dönüşümü (1997-2012)*. İstanbul: İlke Yayınları, 2012.
- Büyükoztürk, Şener vd. *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 30.Baskı, 2021.
- Büyükoztürk, Şener. “Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirme Kullanımı”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 32/32 (Güz 2002), 470-483.
- ÇAKÜ, Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi. “Misyon ve Vizyon”. Erişim 26 Şubat 2025. <https://islamiilimler.karatekin.edu.tr/tr/misyon-ve-vizyon-6530-sayfasi.karatekin>
- Çokluk, Ömay vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi, 2.Baskı, 2012.
- Doğan, Recai. “İlahiyat Fakültelerinin Mevcut Durumu ve Problemleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türkiye’de Yüksek Din Öğretimi Kurumsallaşma-Sorunlar-Beklentiler*. ed. İbrahim Turan-Faruk Sancar. 117-139. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Ev, Halit. *Türkiye’de Yüksek Din Öğretimi Kurumları ve Öğretmen Yetiştirme*. İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2003.
- Gürer, Banu. “Program Geliştirme Çalışmaları Açısından Türkiye’de Yüksek Din Öğretiminin Dünü, Bugünü ve Geleceği”. *Din Eğitiminde Kalite*. ed. Fahri Kayadibi. 153-169. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2014.

- Horozcu, Ümit. “İlahiyatçılara Yönelik Algı Ölçeğinin Geliştirilmesi Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 5/1 (2019), 27-40.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Fenler Evi Darülfünun Müslüman Dünyasının İlk Modern Üniversitesi*. çev. Fatma M. Şen. İstanbul: Doğan Kitap, 2021.
- İlhan, Mustafa – Çetin, Bayram. “LISREL ve AMOS programları kullanılarak Gerçekleştirilen Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Analizlerine İlişkin Sonuçların Karşılaştırılması”. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi* 5/2 (Kış 2004), 26-42.
- İslami İlimler Akademileri. İstanbul: Türkiye İslam Enstitüleri Talebe Federasyonu Yayınları, 1968.
- KAÜ, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. “Miyon ve Vizyon”. Erişim 26 Şubat 2025. <https://www.kafkas.edu.tr/ilahiyat/tr/sayfaYeni5920>
- Koç, Ahmet. “Religious and Pedagogical Education in Theology Faculties in Türkiye in Their 100th Year: A Comparative Analysis with Similar Programs in the World”. *Religions* 16/49 (2025), 1-17. <https://doi.org/10.3390/rel16010049>
- Küçük, Hasan. “İlahiyat Fakültelerinin Yüksek Öğretimdeki Fonksiyonel Nitelikleri”. *Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu (21-23 Ekim 1987)*. ed. Mehmet Sağlam. 377-396. Samsun: OMÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988.
- MSKU, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi. “Vizyon & Miyon”. Erişim 26 Şubat 2025. <https://ilahiyat.mu.edu.tr/tr/vizyonmision-2374>
- Öcal, Mustafa. “İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1986), 111-123.
- Öcal, Mustafa. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*. Bursa: Düşünce Kitabevi, 2011.
- Parmaksızoğlu, İsmet. *Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1966.
- Saraçlı, Sinan. “Faktör analizinde Yer Alan Döndürme Metotlarının Karşılaştırmalı İncelenmesi Üzerine Bir Uygulama”. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 1/3 (2011), 22-26.
- SDÜ, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. “Vizyon & Miyon”. Erişim 26 Şubat 2025. <https://ilahiyat.sdu.edu.tr/tr/kurumsal/mision-ve-vizyon-8778s.html>
- Sobi, Elif. “2010-2020 Yılları Arasında Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi - Sayısal Değişimler ve Sonuçları- “. *İlahiyat Dergisi* 6 (2021), 5-28.
- Turan, İbrahim. *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.
- Yaşlıoğlu, M. Murat. “Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizinin Kullanılması”. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 46/Özel sayı (2017), 74-85.
- Yıldırım, Mustafa. *İlahiyatçı Dindarlığı Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Yüksek Din Öğretimi Mezunlarının Din Anlayışları*. Konya: Palet Yayınları, 2022.
- YÖK, Yüksek Öğretim Kurulu. “İlahiyat Programı Bulunan Tüm Üniversiteler | YÖK Lisans Atlası”. Erişim 17 Eylül 2025. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=13367>
- YÖK, Yüksek Öğretim Kurulu. “İslami İlimler Programı Bulunan Tüm Üniversiteler | YÖK Lisans Atlası”. Erişim 17 Eylül 2025. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=1351>